

ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار جوامع محلی (مورد مطالعه: روستاهای هدف گردشگری استان زنجان)

جمشید عینالی^۱، حسین فراهانی^۲، مهدی چراغی^۳، فریبا عباسی^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۹/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۳/۰۹

چکیده

گردشگری روستایی، با توجه به کارکردهای متنوع و نیز توانایی بالا در ایجاد ارتباط با سایر بخش‌های اقتصادی، راهبردی برای توسعه اجتماعی - اقتصادی مناطق روستایی مطرح شده است. هدف از پژوهش حاضر ارزیابی نقش گردشگری بر توسعه پایدار نواحی روستایی استان زنجان است. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش آن توصیفی - تحلیلی است و برای گردآوری داده‌ها از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق هشت روستای هدف گردشگری استان زنجان است. براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، مجموع خانوارهای ساکن در این روستاها ۲۵۸۴ خانوار است که با استفاده از فرمول کوکران تعداد نمونه لازم برای تکمیل پرسش‌نامه ۲۴۳ نمونه محاسبه شد. روایی صوری پرسش‌نامه از دیدگاه متخصصان بررسی شد و پایایی متغیرها از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۷۶ درصد محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل کمی داده‌ها از آزمون‌های آماری نظیر t تک‌نمونه‌ای، رگرسیون و تحلیل واریانس یک‌طرفه بهره گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد که توسعه گردشگری تأثیر مثبت در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی و تأثیر منفی در شاخص زیست‌محیطی دارد. همچنین در مدل برازش رگرسیونی، ضریب تعیین برابر ۰/۸۴۲ بوده است که نشان‌دهنده تأثیر مثبت گردشگری روستایی بر ابعاد متغیرهای مستقل تحقیق است. نتایج حاصل از تحلیل واریانس یک‌طرفه، با توجه به مقدار آماره F، برابر با ۱۶۴/۳۱۷ بوده که بیانگر تفاوت اثرگذاری گردشگری در توسعه جوامع محلی است؛ به طوری که روستاهای شیت (۳/۹۴)، درسجین (۳/۸۴) و سوکهریز (۳/۶۴) بیش‌ترین تأثیر از گردشگری را در ابعاد مختلف توسعه داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: گردشگری پایدار، توسعه روستایی، گردشگری روستایی، استان زنجان

۱. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان

۲. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان

۳. نویسنده مسئول: دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه تهران (mehdicheraghi65@ut.ac.ir)

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه زنجان

مقدمه

امروزه گردشگری، در حکم صنعتی پویا، تأثیر مهمی در نیل به توسعه پایدار در جوامع گوناگون دارد (Kastenholz et al, 2012, p 212; Kola et al, 2012)؛ به طوری که، با توجه به آثار بی‌شمار و ارتباط پیچیده آن با سایر بخش‌های اقتصادی، نه تنها در نقش موتور محرک رشد عمل می‌کند، بلکه به عنوان ایجادکننده فرصت‌های اشتغال و درآمد نیز مطرح است (محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۶۵ Nagaraju and Chandrashekhara, 2014, p. 42; Żeglen and Grzywacz, 2015, p. 26) و بیش از هر صنعت دیگری به جابه‌جایی و انتقال سرمایه، پول و ارز در مقیاس‌های محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی کمک می‌کند (شماعی، ۱۳۹۰، ص ۲۳؛ Tang, 2013; De Vita, 2014). برای مثال، مطالعه فریدونی و المولی^۱ (2014) نشان می‌دهد که ارتباطات ایجادشده توسط صنعت گردشگری کشورهای در حال توسعه با بازارهای جهانی به بهبود میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در این کشورها منجر شده و زمینه را برای موفقیت در عصر جهانی شدن اقتصاد تا حدود زیادی مهیا کرده است. بررسی یافته‌های محققان مبین این واقعیت است که گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن نقش مؤثری در توسعه اجتماعی-اقتصادی کشورها دارد، به ویژه کشورهایی که با پتانسیل فناورانه صنعتی ضعیف مواجه‌اند. (Richardson, 2010, p. 2; Saner et al, 2015, p. 4; Moh'd, 2016, p. 15) به‌منزله ابزار بزرگ رشد اقتصادی منطقه‌ای در بسیاری از کشورهای دنیا توجه شده است (World Bank, 2015; Boukas and Ziakas, 2013; Meng, 2014; Sharply, 2002; 233; Nemirschi and Craciun, 2010, p. 138). در این بین، گردشگری روستایی یکی از اشکال مردمی گردشگری در جهان به‌شمار می‌رود (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱)، و در شکل‌دهی به فضاها، تجدید پیکربندی و فرایندهای بازساخت و ایجاد فرصت‌های جدید در عملکرد خدمات توجه دارد (Figueiredo et al, 2011, p. 3). به عقیده بسیاری از محققان، گردشگری روستایی با توجه به کارکردهای متنوع و نیز توانایی بالا در ایجاد ارتباط با سایر بخش‌های اقتصادی به‌عنوان راهبردی برای توسعه اجتماعی-اقتصادی ساکنان اجتماعات محلی مورد توجه قرار گرفته است (Mahmoudi et al, 2011, p. 137). برای مثال، برخی از محققان (Seidl and Guillano 2006; Gugushvili et al 2017) روش‌ها و گستردگی تأثیر گردشگری بر توسعه اجتماعات محلی را بررسی کرده‌اند و بیش‌تر به بررسی تأثیرات مثبت گردشگری پرداخته‌اند، به طوری که در این فرایند استفاده از ظرفیت‌های محلی، جاذبه‌های انسانی و طبیعی گردشگری مدنظر است (جمعه‌پور و احمدی، ۱۳۹، ص ۳۴) که سبب انباشت سرمایه، رفع فقر و بهبود رفاه اجتماعی (Deller, 2010; Scheyvens and Russell, 2012). بهبود بهره‌وری اقتصادی و بهبود عملکرد صنعت گردشگری می‌شود (Goncalves, 2013; Hong, 2009)؛ زیرا گردشگری، به نسبت سایر صنایع، فرصت‌های بیش‌تری را برای بهبود پیوندها و ارتباطات در سرتاسر اقتصاد محلی ارائه می‌دهد؛ فرصت‌هایی شامل پیوند مستقیم (گسترش صنعت کشاورزی محلی برای تهیه غذا برای هتل‌ها و رستوران‌ها، تغییر قیمت کالاها، تحول در کیفیت و کمیت خدمات، و سایر آثار اجتماعی و محیطی) و پیوند غیرمستقیم (توسعه زیرساخت‌ها، صنعت ساخت‌وساز و...) (Gugushvili et al, 2017, p. 49; Li et al, 2017, p. 1) و درعین حال می‌تواند

1. Al-mulali

فرصت‌های تجاری، سرمایه‌گذاری خارجی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های خصوصی و عمومی، و توسعه محلی را افزایش دهد (Jucan and Jucan, 2013). به طوری که، آثار القاشده حاصل از هزینه‌های گردشگری اغلب به تغییر هزینه‌های خانوار و در نتیجه کسب درآمد اضافی مربوط می‌شود (Brida et al, 2008). از این رو توسعه گردشگری روستایی، به عنوان یکی از راهبردهای توسعه روستایی، جانشین مناسبی برای پیاده‌سازی الزامات توسعه پایدار و پایداری محیط‌زیست، اجتماع و اقتصاد نواحی روستایی و نیز ایجاد اشتغال، سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی، بهبود زیرساخت‌ها و منافع اقتصادی در نواحی روستایی است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲).

توسعه گردشگری در مناطق روستایی با هدف کاستن از مشکلات کسب‌وکار، ایجاد انگیزه برای توسعه و در نهایت رضایت از گردشگری انجام می‌شود و با تضمین فعالیت‌های سودآور در مناطق روستایی در جست‌وجوی روش‌هایی برای کاهش مهاجرت و حتی بازگشت مهاجران به زادگاه خود، افزایش پایداری جمعیت فعال و بهبود شرایط زندگی مناطق روستایی است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲؛ Drăgulănescu and Druțu, 2012, p. 196) و در صورت برنامه‌ریزی مناسب به عنوان راهبرد طرفدار جوامع محلی مطرح می‌شود (Nitashree, 2012). گردشگری روستایی به عنوان یکی از زمینه‌های هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی کشور مورد توجه قرار گرفته است (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۲، ص ۸). علاوه بر این، در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸)، دولت تشکیل کمیته‌های گردشگری روستایی و عشایری، تعیین حدود ۳۷۰ روستای هدف گردشگری و تعیین مناطق نمونه گردشگری را به منظور توسعه و جذب گردشگر روستایی در دستور کار سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری قرار داده است. همچنین در برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۴)، برای نخستین بار، در بندهای مختلف موضوع توسعه گردشگری روستایی مدنظر قرار گرفته است، از جمله در ماده ۱۹۴ که به توسعه روستایی می‌پردازد. در بخش‌هایی نیز موضوع توسعه گردشگری در نواحی روستایی مطرح شده است. همچنین بر اساس تصمیمات مسئولان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری در جریان برنامه پنجم تا پایان سال ۱۳۹۱ افزایش تعداد روستاهای هدف گردشگری به ۱۱۰۰ سکونت‌گاه مطرح شد (رضوانی و بیات، ۱۳۹۳). بررسی قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶) بیانگر عزم جدی دولت در تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق گردشگری با مشارکت بخش غیردولتی است. در زمینه گردشگری روستایی، تهیه و اجرای طرح بهسازی و احیای حداقل سیصد روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی و روستاهای هدف گردشگری مدنظر قرار گرفته است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۹۵).

آگاهی از تأثیرات گردشگری بر جوامع محلی روستاهای هدف گردشگری امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است تا از این رهیافت گام‌های مثبتی در جهت بهبود وضعیت موجود برداشته شود. روستاهای هدف گردشگری استان زنجان همانند، شرایط عمومی روستاهای کشور، پتانسیل‌های فراوان گردشگری در عرصه‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دارند. این جاذبه‌ها می‌توانند زمینه

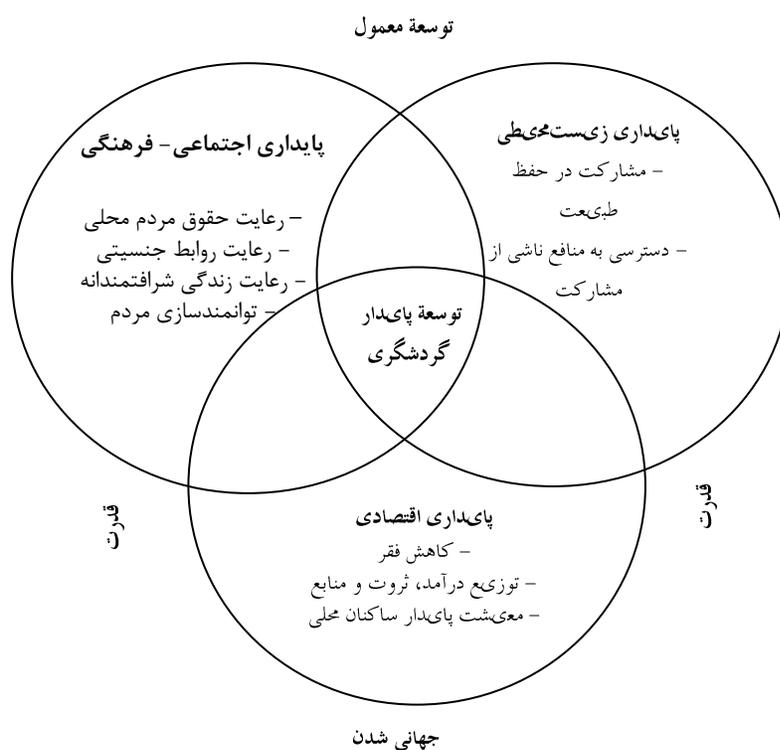
لازم را برای گسترش اقسام گوناگون گردشگری روستایی فراهم آورند. هدف از تحقیق حاضر ارزیابی نقش گردشگری در توسعه پایدار جوامع محلی است. در مقاله پیش رو سعی بر آن است که به این پرسش پاسخ داده شود: مهم‌ترین تأثیرات گردشگری بر کدام بعد توسعه پایدار جوامع محلی روستاهای مورد مطالعه است؟

مبانی نظری

توسعه گردشگری در مناطق و جوامع روستایی، به‌عنوان گزینه جایگزین توسعه، به سه علت مورد توجه است: الف) توانایی گردشگری، همچون برنامه‌ریزی، تعادل روستا - شهری، زمینه‌سازی برای تغییرات اجتماعی، در کمک به حل مسائل و مشکلات پیش روی سکونتگاه‌های روستایی؛ ب) توسعه اقتصادی و متنوع‌سازی فعالیت‌ها و دسترسی بهتر به فرصت‌های اشتغال و درآمد؛ ج) توسعه زیرساختی و مسکن روستایی. این اهداف می‌تواند به ساکنان روستایی برای ماندگاری و بهبود کمی و کیفی شاخص‌های توسعه در مناطق روستا کمک کند (Drăgulănescu and Druțu, 2012, p. 196; Nemirschi and Craciun, 2010, p. 138). توسعه پایدار، به‌ویژه بعد انسانی آن، توسعه‌ای است که نه تنها رشد اقتصادی ایجاد می‌کند، منافع آن را نیز عادلانه توزیع می‌کند؛ به‌جای تخریب محیط‌زیست آن را بازسازی می‌کند؛ به‌جای در حاشیه قرار دادن مردم به آن‌ها قدرت می‌دهد (Mowforth and Munt, 2015, p. 286; Buckley, 2012, p. 531). بنابراین مهم‌ترین جاذبه توسعه پایدار جامع‌نگری است و معمای توسعه پایدار نمی‌تواند از طریق تمرکز بر اجزا حل شود. توسعه فعالیت‌های کوچک‌مقیاس گردشگری در مناطق روستایی اتحادیه اروپا، از طریق ایجاد تغییرات ساختاری در اقتصاد روستایی به‌ویژه ترکیب بهینه فعالیت‌ها در زمینه گردشگری و توسعه کشاورزی و تأمین خدمات مورد نیاز گردشگران، به افزایش میزان سرمایه‌گذاری در کشاورزی منجر می‌شود و فرصت‌های مؤثری را برای توسعه و باززنده‌سازی مناطق روستایی از طریق توسعه سرمایه‌گذاری فراهم می‌سازد که از تنزل اجتماعی - اقتصادی این مناطق جلوگیری می‌کند (Figueiredo et al, 2011). توسعه پایدار گردشگری دارای سه بعد اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی است (شکل ۱).

بررسی منابع درباره نقش گردشگری در توسعه اجتماعات محلی نشان‌دهنده تأثیر مثبت آن است؛ زیرا گردشگری روستایی و فعالیت‌های مرتبط با آن قابلیت فراوانی در پویایی بخشیدن به توسعه اقتصادی - اجتماعی از طریق کاهش بیکاری، ایجاد درآمد و ارتقای سطح رفاه جامعه محلی و به تبع آن کاستن از مشکلات توسعه روستایی دارد (لطیفی و همکاران، ۱۳۹۲). همچنین از طریق سرمایه‌گذاری‌های متعدد در مناطق روستایی تأثیرات متعددی در انتقال دانش، ایده‌ها و شیوه‌های زندگی شهری به مناطق روستایی دارد و به تحرک اقتصادی - اجتماعی آن‌ها منجر می‌شود (طالب و همکاران، ۱۳۸۷). در نهایت، با توجه به داشتن ماهیت چندبعدی گردشگری، نقش عمده‌ای در توانمندسازی و جلب مشارکت اجتماعی - اقتصادی جامعه میزبان خواهد داشت (Tuulentie, 2012) و با تأثیرگذاری در ارتقای شیوه‌های زندگی روستایی به ایجاد تغییرات مثبت در توزیع درآمد می‌انجامد و همچون ابزاری کارآمد

نقش ویژه‌ای در ایجاد ارزش افزوده تجاری برای تولیدکنندگان محلی دارد. بنابراین، از آن به‌مثابه محرک و ابزاری برای توسعه مناطق روستایی و توسعه محلی یاد می‌شود (Gjorgievski et al, 2014). علاوه بر این، از دیدگاه اجتماعی - فرهنگی، سبب افزایش میزان هم‌گرایی گردشگران و ساکنان محلی می‌شود و به تبع آن توجه به جاذبه‌های شیوه زندگی روستایی شکل جدیدی از گردشگری را شکل می‌دهد که به علت پیامدهای مثبتی همچون اشتغال‌زایی، به‌ویژه برای جوانان و زنان، و افزایش درآمد ساکنان آثاری تکاثری در توسعه خواهد داشت (عینالی، ۱۳۹۳، ص ۹۸).

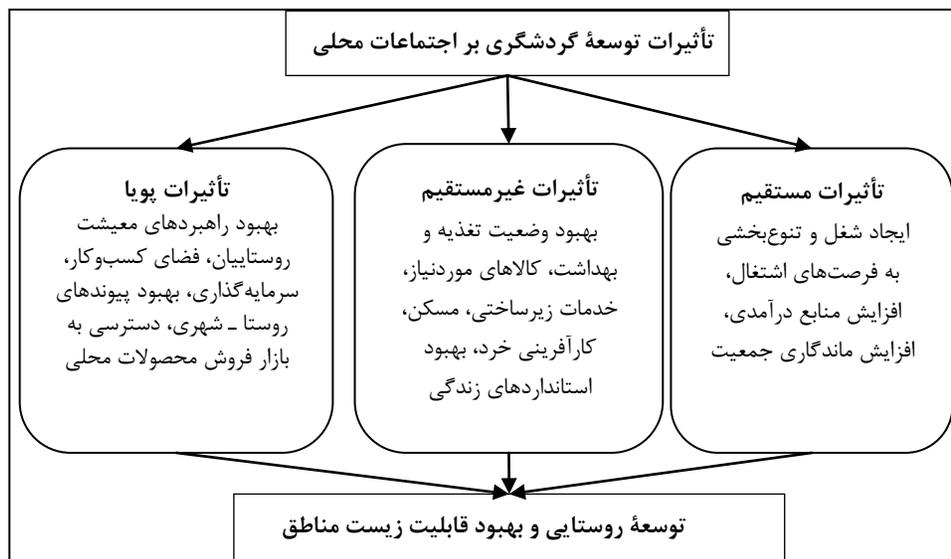
شکل ۱: ابعاد توسعه پایدار گردشگری

منبع: افتخاری و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۷: ۱۳۹۰ Mowforth and Munt, 2015

گردشگری همواره تأثیرات دوسویه‌ای بر روی اجتماعات محلی روستاهای مقصد گردشگری به‌همراه داشته است؛ تأثیرات مثبت اقتصادی از قبیل: ایجاد فرصت‌های اقتصادی برای ساکنان مناطق روستایی (Jay and Scott, 2011)، تنوع‌بخشی به اقتصاد کشاورزی و افزایش بهره‌وری آن، ایجاد فعالیت‌های تکمیلی، توسعه زیرساخت‌ها و توسعه صنایع دستی محلی، بهبود استانداردهای زندگی، بهبود پیوند روستا - شهری (Ramjit, 2015)، اصلاح و تغییر ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و پویایی مناطق روستایی (Oriade and Robinson, 2017, p. 15; Giannakis, 2014, p. 40)، کمک به ماندگاری ساکنان روستا (رومیانی، ۱۳۹۲، ص ۱۰۷؛ Drăgulănescu and Druțu, 2012, p. 196)، بهبود وضعیت بازار مسکن (Wang, 2006)، فروش محصولات مازاد و تنوع‌بخشی به منابع درآمدی از طریق

توسعه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی (استقرار رستوران‌ها، خدمات گردشگری) (فیروزنیا و همکاران، ۱۳۹۰؛ PENG, 2006; Sharpley, 2002, p. 233; Telfer and Sharpley, 2008; Norris et al, 2007, p. 11). همچنین با ماهیت چندبعدی خود، علاوه بر تأمین نیاز گردشگران، باعث تغییرات عمده‌ای در جامعه میزبان می‌شود (Dwyer et al, 2009, p. 759). برخی آثار منفی اقتصادی عبارت‌اند از: افزایش هزینه‌های تأسیسات زیربنایی (تأمین و انتقال آب، سیستم فاضلاب) و خدمات‌رسانی (Hall and Muller, 2004, p. 28)، افزایش قیمت زمین (صیادی و همکاران، ۱۳۸۹؛ عینالی، ۱۳۹۴، ص ۱۰۵)، اشتغال فصلی و موقت در بیش‌تر مواقع سال (Norris et al, 2007, p. 12). بنابراین، فضاهای روستایی ممکن است از طریق توسعه فعالیت‌های گردشگری تهدید شود (Hall, 2004).

هرگونه توسعه‌ای، از جمله توسعه گردشگری، آثار متفاوتی بر ساکنان محلی آن منطقه برجای می‌گذارد. بررسی دیدگاه‌های گوناگون بیانگر تأثیر گردشگری در توسعه اجتماعات محلی در سه بعد اساسی به شرح زیر است: الف) تأثیر مستقیم از طریق ایجاد شغل و درآمد؛ ب) تأثیر غیرمستقیم از طریق بهبود وضعیت تغذیه، بهداشت، کالاهای موردنیاز، خدمات زیرساختی، مسکن و... که به ارتقای آثار بین‌بخشی و توسعه سایر بخش‌ها منجر می‌شود؛ ج) تأثیرات پویا از طریق بهبود راهبردهای معیشت خانوارها، فضای کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری، دسترسی به بازار فروش محصولات محلی و مانند آن (شکل ۲).

شکل ۲: مدل مفهومی پژوهش

پیشینه تحقیق

برخی از پژوهش‌هایی که اخیراً درباره گردشگری روستایی انجام شده در جدول ۱ بررسی شده است.

جدول ۱: پیشینه تحقیق

محقق	عنوان تحقیق	یافته‌های تحقیق
مطیعی لنگرودی و کاتب ازگمی (۱۳۹۶)	پیامدهای اقتصادی توسعه فعالیت‌های گردشگری روستایی در شهرستان بندرانزلی، مورد: دهستان لیچارکی حسنرود	نتایج نشان می‌دهد که گردشگری در دهستان لیچارکی حسنرود به رونق اقتصادی منجر شده است؛ به طوری که توسعه گردشگری موجب تغییر ساختار شغلی از بخش کشاورزی (۲۳/۵ درصد) به بخش خدمات و گردشگری (۶۳/۴ درصد) شده است. همچنین، افزایش اشتغال در بخش خدمات، افزایش درآمد ساکنان روستایی و کاهش فقر از دیگر پیامدهای اقتصادی توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه بوده است.
سیر و همکاران (۱۳۹۶)	نقش گردشگری در اشتغال‌زایی مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان فیروزکوه	نتایج پژوهش نشان می‌دهد گردشگری در روستاهای جلیزجند، بادرود، خمده و مزاران بر افزایش اشتغال در روستا نقش مؤثری دارد. اشتغال‌زایی در زمینه عرضه و فروش محصولات زراعی و باغی، اجاره منزل، ویلا و یا سوئیت، خدمات‌رسانی به گردشگران، عرضه و فروش محصولات دامی و در نهایت، فروش صنایع دستی بوده است. به علاوه بیش از ۶۰ درصد از پاسخ‌دهندگان اظهار داشتند مشاغل ایجاد شده را اهالی بومی اداره می‌کنند.
خشنود و همکاران (۱۳۹۶)	تأثیر گردشگری خانه‌های دوم بر اقتصاد روستایی دهستان ابرشویه در شهرستان دماوند	نتایج پژوهش نشان داد که گردشگری خانه‌های دوم به عنوان عامل مؤثر و محرک برای اشتغال‌زایی، افزایش درآمد، افزایش رفاه عمومی روستاییان و در راستای اصول توسعه گردشگری روستایی بوده است. همچنین، گسترش روزافزون خانه‌های دوم در نواحی روستایی بدون هیچ‌گونه نظارت و برنامه‌ریزی موجب بروز مشکلات اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی در روستاها می‌شود.
رومیانی و همکاران (۱۳۹۵)	برآورد و سنجش رابطه اثرگذاری گردشگری با کاهش فقر در مناطق روستایی	نتایج نشان می‌دهد که توسعه گردشگری روستایی در بعد اقتصادی در مواردی از قبیل ایجاد اشتغال غیرکشاورزی، بهبود زیرساخت‌های خدماتی، توسعه فعالیت‌های کارآفرینی و تنوع‌بخشی به منابع درآمدی در روستاهای گردشگرپذیر موفق عمل کرده است.
عینالی و رومیانی (۱۳۹۴)	تحلیلی بر آثار گردشگری خانه‌های دوم در مناطق روستایی؛ دهستان ولیعصر	نتایج تحقیق نشان می‌دهد بعد اقتصادی و کالبدی بیش‌ترین آثار و بعد اجتماعی و محیطی کم‌ترین آثار را به دنبال داشته است و ایجاد خانه‌های دوم موجب توسعه روستا در این ابعاد شده است
سازمان جهانی کار (2018)	گردشگری پایدار - تسهیل‌گری برای توسعه اقتصادی و اجتماعی همه‌جانبه و کاهش فقر در مناطق روستایی	گردشگری نیروی محرک مهمی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی فراگیر و کاهش فقر روستایی است و به عنوان یک عامل تسهیل‌گر به ایجاد شغل، توسعه زیرساخت‌ها و خدمات عمومی و تنوع اقتصادی مناطق روستایی و توسعه اقتصادی محلی کمک می‌کند.
Melichová and Majstríková (2017)	آیا گردشگری روستایی یک پیش‌راننده توسعه در چشم‌انداز توسعه روستایی است؟ مورد: جمهوری اسلواکی	نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در مناطق روستایی، که در سال‌های قبل با جمعیت‌گریزی مواجه بوده‌اند، در اثر توسعه گردشگری و بهبود زمینه‌های توسعه اقتصادی این بخش از فعالیت‌ها به موتور پیش‌ران توسعه روستایی تبدیل شده است.
Petrović et al. (2017)	گردشگری به عنوان یک رویکرد توسعه پایدار روستایی در کشورهای پست‌سوسیالیستی، مطالعه	نتایج مطالعه نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در مناطق روستایی صربستان و اسلوانی نقش مهمی در بهبود رابطه متقابل دوستانه بین ساکنان و بازدیدکنندگان، و ارتباط آسان بین آن‌ها شده و همچنین به بهبود کیفیت زیرساخت‌ها و مراکز بهداشتی، تنوع اقتصادی و اشتغال

روستایی کمک کرده است.	تطبیقی: صربستان و اسلوانی	
نتایج نشان می‌دهد که توسعه گردشگری از طریق مشارکت مردم محلی، ارتقای آموزش و مهارت به جامعه در بهبود خدمات بهداشتی، امنیت غذایی، آگاهی درباره حفاظت از محیط‌زیست و متنوع‌سازی اقتصاد محلی مؤثر است.	گردشگری روستایی در نپال: توسعه و پایداری	Regmi (2016)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری روستایی، از طریق دخالت خانواده‌های روستایی در ارائه خدمات به گردشگران، بازاریابی محصولات کشاورزی در بازار گردشگری و همچنین ارتقای میراث فرهنگی و سنت‌های روستا، به احیای مناطق روستایی کمک می‌کند و پتانسیل بالایی در حفظ منابع طبیعی دارد.	اهمیت توسعه پایدار گردشگری در توسعه مناطق روستایی صربستان	Jovanović Tončev (2016)
نتایج نشان می‌دهد که گردشگری روستایی به جذب ارز خارجی و منابع مالی داخلی، توسعه سرمایه‌گذاری، استفاده از دانش جدید و تحریک اقتصاد محلی کمک می‌کند و باید توسعه گردشگری در مناطق روستایی با راهبرد برنامه‌ریزی شده هدایت شود و آثار منفی آن بر طبیعت و محیط‌زیست و محیط اجتماعی - فرهنگی محدود شود.	مزایا و محدودیت‌های توسعه گردشگری در مناطق روستایی در منطقه دره آمپوئی - رومانی	Ionela et al. (2015)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد منطقه مورد مطالعه با وجود جاذبه‌های متعدد گردشگری با مسائلی از قبیل قوانین ناکافی در مدیریت گردشگری، عدم آگاهی، عدم حمایت‌های مالی، عدم توسعه در رابطه با پتانسیل‌های گردشگری روبه‌رو است.	گردشگری روستایی در اکیتی نیجریه؛ فرصتی برای توسعه کسب‌وکار روستایی	Festus and Omoboye, (2015)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد گردشگری با توجه به کارکرد چندگانه خود به‌عنوان نیروی اصلی پیش‌برنده در توسعه اقتصادی - اجتماعی و تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی مطرح است.	گردشگری روستایی و اثر آن در مناطق روستایی بنگال	Ahmed and Jahan (2013)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری در گردشگری روستایی در توسعه کشاورزی و تجارت، کاهش مهاجرت افراد تحصیل کرده و بازسازی مناطق روستایی مؤثر است.	مقاله‌ای با عنوان گردشگری روستایی جایگزین توسعه پایدار، لوآندا، کنیا	Okech et al. (2012)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد که حدود ۶۰ درصد از ساکنان در بخش لوآندا زیر خط فقر زندگی می‌کنند. بنابراین سرمایه‌گذاری در گردشگری مناطق روستایی پیشنهاد شده است که موجب توسعه کشاورزی و تجارت، بازسازی بخش کشاورزی، بازسازی مناطق روستایی می‌شود.	گردشگری روستایی جایگزین توسعه پایدار، لوآندا، کنیا	OECD (2012)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در مناطق روستایی به بهبود زمینه‌های شغلی و درآمدی، افزایش ماندگاری روستاییان، بازسازی و توسعه کالبدی روستا و توسعه بازار محلی می‌انجامد	گردشگری روستایی در مراکش: پروسه‌های مبتنی بر اجتماعات محلی	Nusser (2005)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق هشت روستای هدف گردشگری استان زنجان است. براساس سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۹۵)، روستاهای مورد مطالعه دارای ۲۵۸۴ خانوار است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان، ۱۳۹۵) که با استفاده از فرمول کوکران تعداد نمونه لازم برای تکمیل پرسش‌نامه ۲۴۳ مورد

محاسبه شده است. انتخاب نمونه‌ها در بین سرپرستان خانوارها در روستاهای نمونه به صورت تصادفی ساده انجام گرفته تا اصل فرصت برابر به منظور انتخاب خانوارها رعایت شده باشد. تعداد روستاهای مورد مطالعه به شرح جدول ۲ است. جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است. برای سنجش پایایی تحقیق نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار ۰/۷۶ به دست آمده است و در مجموع نشان‌دهنده پایایی آن است. برای تعیین روایی صوری^۱ سؤالات پرسش‌نامه، ابتدا برای هر یک از شاخص‌های تحقیق طیف لیکرت پنج قسمتی در نظر گرفته شد: کاملاً موافقم (امتیاز ۵)، موافقم (امتیاز ۴)، نظری ندارم (امتیاز ۳)، مخالفم (امتیاز ۲)، و کاملاً مخالفم (امتیاز ۱). سپس پرسش‌نامه در اختیار ۳۰ متخصص روستایی قرار داده شد. پس از تکمیل پرسش‌نامه توسط گروه هدف، با استفاده از فرمول روش تأثیر، میانگین روایی صوری ۱/۷ محاسبه شد که نشانگر قابل قبول بودن آن است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت کمی انجام شده است. در روش‌های کمی از آمار توصیفی و استنباطی نظیر آزمون‌های t تک‌نمونه‌ای، رگرسیون و تحلیل واریانس یک‌طرفه بهره گرفته شده است. پرسش‌نامه مورد استفاده شامل دو بخش کلی بوده که بخش اول به ویژگی‌های شخصی و بخش دوم به سنجش متغیرهای مؤثر بر توسعه پایدار اجتماعات محلی اختصاص داده شده که در چهار شاخص اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، کالبدی و زیست‌محیطی، براساس طیف لیکرت، سنجیده شده است (جدول ۳).

جدول ۲: نام روستاهای هدف گردشگری استان زنجان

شهرستان	بخش	دهستان	روستا	تعداد خانوار	تعداد نمونه
زنجان	قره‌پشتلو	قره‌پشتلو پایین	حاجی‌سیران	۱۰۶	۳۰
طارم	چورزق	چورزق	شیت	۲۸۴	۲۰
ابهر	مرکزی	درسجین	درسجین	۱۲۵	۳۰
سلطانیه	حومه	سنبل‌آباد	ویر	۱۰۷۵	۵۰
خرمدره	مرکزی	خرمدره	سوکهریز	۷۱۰	۴۰
ایجرود	مرکزی	گلابر	گلابر	۷۲۵	۵۰
خدابنده	مرکزی	حومه	قانلی	۶۸	۱۰
ماه‌نشان	مرکزی	اورباد	علم‌کندی	۱۸۰	۱۳
مجموع				۲۵۸۴	۲۴۳

منبع: مرکز آمار ایران (۱۳۹۵).

$$1. \text{Impact Score} = \text{Frequency}(\%) \times \text{Importance}$$

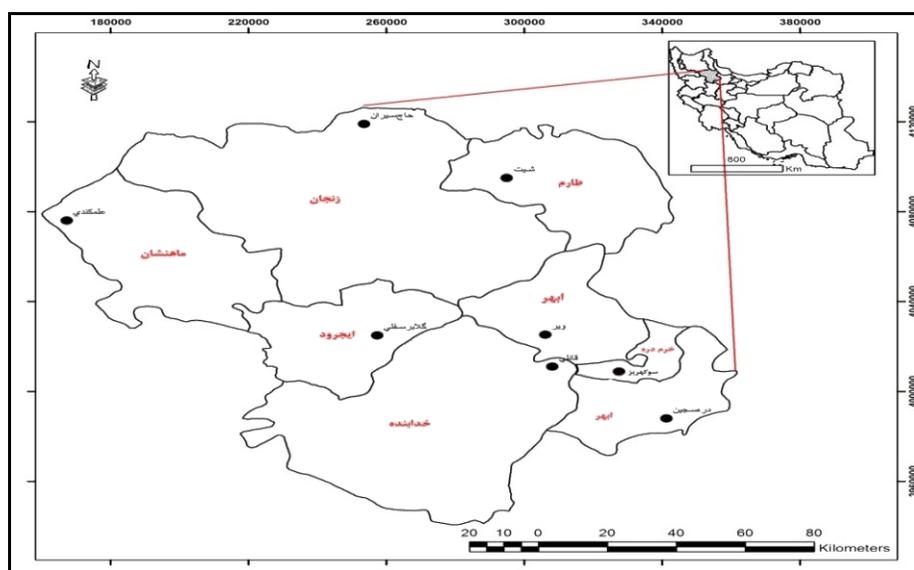
اهمیت × فراوانی (به درصد) = نمره تأثیر

جدول ۳: معرف‌های آثار توسعه گردشگری بر جوامع محلی

منبع	گویه‌ها	شاخص
رومیانی و همکاران عینالی (۱۳۹۵) و همکاران (۱۳۹۵)	افزایش درآمد خانوار به‌علت ورود گردشگران به منطقه، کسب درآمد از فروش محصولات باغی و دامی تولیدی خانوار، ایجاد اشتغال از طریق توسعه ساخت‌وساز روستایی، کسب درآمد از طریق اجاره‌دادن مسکن، افزایش جریان مالی و پول به روستا از طریق توسعه گردشگری، بالارفتن قدرت خرید ساکنان.	درآمد
	متنوع‌شدن زمینه‌های اشتغال جوانان و افزایش ماندگاری آن‌ها در روستا، افزایش اشتغال در بخش خدمات، توسعه فعالیت‌های کارآفرینی و ایجاد شغل از سوی گردشگران، توسعه ساخت‌وساز و ایجاد اشتغال در این بخش، توسعه صنایع دستی و اشتغال‌خانی برای زنان	اشتغال
	سرمایه‌گذاری بخش دولتی و غیردولتی و تأثیر آن در اشتغال جوانان، تحریک سرمایه‌گذاری در محدوده با ورود گردشگران، بالارفتن میزان ریسک‌پذیری سرمایه‌گذاری، سرمایه‌گذاری برای بالارفتن کیفیت خدمات گردشگری به‌منظور جذب بیش‌تر گردشگران.	سرمایه‌گذاری
کروبی و بذرافشان قاسمی (۱۳۹۴) و همکاران (۱۳۹۴)	همکاری در مدیریت امور روستا، مشارکت در تأمین هزینه‌های عمومی، همیاری در تأمین هزینه‌های خدمات، میزان همدلی در میان اهالی روستا با گردشگر.	مشارکت
	احساس امنیت در روستا، حس رضایت ساکنان از وجود امنیت در روستا، تردد با حس آرامش مردم و گردشگران.	امنیت
	کاهش مهاجرت ساکنان به‌ویژه جوانان، تقویت نهادهای محلی، تغییرات به‌وجودآمده در جرائم و ناهنجاری‌ها در روستا.	ماندگاری
	رواج فرهنگ مصرفی در روستا، میزان تغییر در ارزش‌های مردم محلی ناشی از حضور گردشگران، رعایت آداب‌ورسوم محلی، پایبندی به روابط سنتی	ارزش‌های محلی
عینالی (۱۳۹۳)، عینالی و همکاران (۱۳۹۵) Ahmed and Jahan (2013)	بهبود استانداردهای مسکن، تغییرات صورت‌گرفته در بافت کالبدی روستا، تغییر مصالح مورداستفاده در ساخت‌وسازها، الگوگیری از خانه‌های دوم در ساخت مسکن، توسعه ساخت ویلاها در دامنه‌ها و حاشیه روستا.	ساختار کالبدی
	استفاده از دانش‌های جدید در ساخت‌وساز، شن‌ریزی و سنگ‌فرش کردن معابر، توسعه زیرساخت‌های ارتباطی جاده‌ای.	دانش ساخت‌وساز
	نظارت و کنترل بر ساخت‌وسازها، سامان‌دهی و بهبود معابر و رعایت حریم رودخانه و گذرگاه‌ها، مشارکت در بهسازی روستا، تغییر در جدول‌گذاری.	معابر- دسترسی
قربانی‌نیا و همکاران، شیرینی (۱۳۹۴) Ionela et al. (2015)	تغییرات کاربری در مزارع و باغات، ساخت‌وساز بدون برنامه، تخلیه نخاله‌های ساختمانی، تخریب زیبایی‌های طبیعی، تخریب مراتع و زیست‌گاه‌های حیات‌وحش، کاهش تنوع پوشش گیاهی به‌علت توسعه دامداری‌ها.	تغییرات کاربری
	آلودگی منابع آب، افزایش استفاده از منابع آب، رواج استفاده گسترده از انواع سموم و کودهای شیمیایی،	آلودگی منابع آب
	افزایش فاضلاب تخلیه‌شده به منابع آب‌های سطحی و...، همکاری در تأمین هزینه‌های جمع‌آوری زباله، بهبود روش‌های دفع زباله، افزایش جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی، افزایش رعایت پاکیزگی محیط.	بهداشت محیط

محدوده مورد مطالعه

استان زنجان، با وسعت ۲۲.۱۶۴ کیلومترمربع، در منطقه شمال غرب کشور بین ۴۷ درجه و ۱۰ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۲۶ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و ۳۵ درجه و ۳۳ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی از خط استوا قرار دارد. میانگین ارتفاع آن بیش از ۱۵۰۰ متر از سطح دریاست. پست‌ترین نقطه داخلی استان با ارتفاع ۳۰۰ متر در منطقه طارم و بلندترین آن با ارتفاع ۲۹۰۰ متر در کوه‌های تخت‌سلیمان از ارتفاعات شهرستان ماه‌نشان قرار دارد. استان زنجان از شمال به استان‌های آذربایجان شرقی، اردبیل و گیلان، از شرق به استان‌های قزوین و همدان و از غرب به استان‌های آذربایجان غربی و کردستان محدود است. براساس آخرین تقسیمات کشوری، استان زنجان ۷ شهرستان، ۱۶ بخش، ۴۶ دهستان و ۱۹ شهر دارد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان، ۱۳۹۵).

نقشه ۱؛ نمایش موقعیت منطقه و روستاهای مورد مطالعه، منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

یافته‌های تحقیق

بررسی ویژگی پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که ۸۶ درصد پاسخ‌گویان مرد، ۶۰ درصد در رده سنی ۳۱ تا ۴۰ ساله، از لحاظ سطح تحصیلات ۴۹/۵ درصد دیپلمه و ۸۹/۴ دارای بیش از ده سال سابقه سکونت در روستا هستند. ۴۳ درصد از پاسخ‌گویان در مشاغل آزاد اشتغال دارند. به لحاظ بعد خانوار، تعداد افراد ۳ تا ۴ نفره بالغ بر ۶۳ درصد بوده است و ۴۸ درصد از مسئولان روستایی دارای سابقه مسئولیت دو دوره و بیش‌تر در روستا بوده‌اند (جدول ۵).

با توجه به نرمال بودن داده‌ها و برای رتبه‌بندی آثار گردشگری روستایی در ابعاد توسعه پایدار اجتماعات محلی از آزمون t تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. تحلیل میانگین عددی مبین مطلوب بودن

سطح آثار گردشگری روستایی در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و کالبدی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شاخص اقتصادی (۳.۵۸۶۸)، شاخص کالبدی (۳.۶۵۳۵) و اجتماعی (۳.۳۵۷۵) دارای بالاترین میانگین عددی و در سطح مطلوب قرار دارند و شاخص زیست‌محیطی (۲.۸۶۶۷) کم‌ترین میانگین عددی را دارد و در سطح نامطلوب قرار دارد. دامنه طیفی در خانوارهای ساکن در روستاهای نمونه، که بین ۱ تا ۵ براساس طیف لیکرت در نوسان است، بیانگر تأثیرگذاری مثبت گردشگری روستایی بر ابعاد اقتصادی و تأثیرگذاری منفی بر ابعاد زیست‌محیطی است. شاخص اجتماعی پایین‌ترین میانگین عددی را داشته است.

جدول ۵: ویژگی‌های فردی پاسخ‌گویان

مؤلفه	بیش‌ترین تعداد پاسخ‌گویان	درصد	مؤلفه	بیش‌ترین تعداد پاسخ‌گویان	درصد
سن	۳۱ تا ۴۰ سال	۵۹/۶	شغل اصلی	آزاد	۴۳/۲
جنسیت	مرد	۸۶/۲	سابقه سکونت	بیش از ۱۰ سال	۸۹/۴
سطح تحصیلات	دیپلم	۴۹/۵	بعد خانوار	۳ تا ۴ نفر	۶۳

جدول ۶: نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار اجتماعات محلی با استفاده از آماره t

مطلوبیت عددی = ۳							
شاخص‌ها	میانگین	آماره t	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						حد بالا	حد پایین
اقتصادی	۳.۵۸۶۸	۲۷.۸۲۷	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۵۸۶۸۳	۰.۶۲۸۴	۰.۵۴۵۳
درآمد	۴.۱۶۵	۲۸.۵۴۳	۲۴۲	۰.۰۰۰	۱.۰۱۶۴۶	۱.۰۸۶۶	۰.۹۴۴۳
اشتغال	۳.۱۲۰۳	۵.۳۲۶	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۱۲۰۳۵	۰.۱۶۴۹	۰.۰۷۵۸
سرمایه‌گذاری	۳.۰۴۸۶	۱.۵۶۷	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۰۴۸۵۶	۰.۱۰۹۶	۰.۰۱۲۵
اجتماعی	۳.۳۵۷۵	۱۴.۹۰۸	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۳۵۷۵۴	۰.۴۰۴۸	۰.۳۱۰۳
مشارکت	۳.۸۲۲۲	۲۶.۵۸۷	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۸۲۲۲۲	۰.۸۸۳۱	۰.۷۶۱۳
امنیت	۳.۵۰۲۱	۱۲.۶۱۶	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۵۰۲۰۶	۰.۵۸۰۴	۰.۴۲۳۷
ماندگاری	۳.۳۳۱۷	۹.۴۱۰	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۳۳۱۶۹	۰.۴۰۱۱	۰.۲۶۲۳
ارزش‌های محلی	۲.۶۹۸۶	-۷.۶۳۷	۲۴۲	۰.۰۰۰	-۰.۳۰۱۴۴	-۰.۲۲۳۷	-۰.۳۷۹۲
کالبدی	۳.۶۵۳۵	۱۹.۵۴۵	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۶۵۳۵۰	۰.۷۱۹۴	۰.۵۸۷۶
ساختار کالبدی	۳.۸۳۸۵	۲۵.۱۰۵	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۸۳۸۴۸	۰.۹۰۴۳	۰.۷۷۲۷
دانش‌ساخت‌وساز	۳.۱۵۹۵	۳.۶۸۵	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۱۵۹۴۷	۰.۲۴۴۷	۰.۰۷۴۲
معايير - دسترسی	۳.۶۲۱۴	۱۵.۴۷۷	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۶۲۱۴۰	۰.۷۰۰۵	۰.۵۴۲۳
رعایت حریم	۳.۶۴۸۱	۱.۴۷۷	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۳۵۱۸۵	۰.۵۸۰۴	۰.۶۴۵۳
زیست‌محیطی	۲.۸۶۶۷	-۳.۵۷۳	۲۴۲	۰.۰۰۰	-۰.۱۳۳۳۳	-۰.۵۹۸	-۰.۲۰۶۸
تغییرات کاربری	۲.۲۸۰۹	-۳.۵۷۳	۲۴۲	۰.۰۰۰	-۰.۱۳۳۳۳	-۰.۵۹۸	-۰.۲۰۶۸
آلودگی منابع آب	۲.۰۱۹۵	۰.۳۷۵	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۱۹۵۵	۰.۱۲۲۳	۰.۰۸۳۲
بهداشت محیط	۲.۷۵۰۶	۱۶.۰۱۶	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۷۵۰۶۲	۰.۸۴۲۹	۰.۶۵۸۳

مصرف انرژی	۲.۴۵۰.۲	۱۲.۷۸۳	۲۴۲	۰.۰۰۰	۰.۱۲۰۳۵	۰.۰۷۵۸	۰.۱۶۴۹
------------	---------	--------	-----	-------	---------	--------	--------

با توجه به نتایج به دست آمده مبنی بر آثار مثبت گردشگری در توسعه اجتماعات محلی در روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه، از آزمون رگرسیون خطی چندمتغیره استفاده شده است. به طوری که از شاخص توسعه اجتماعات محلی به عنوان متغیر وابسته و از آثار اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، کالبدی و زیست محیطی (مستخرج از داده‌های پرسش‌نامه) به عنوان متغیر مستقل بهره گرفته شده است. بررسی مدل برازش رگرسیونی عوامل تأثیرگذار در توسعه اجتماعات محلی در اثر توسعه گردشگری از دیدگاه پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که ضریب تعیین $0/۸۴۲$ بوده و نشان‌دهنده تأثیر مثبت در توسعه جامعه محلی در ابعاد متغیرهای مستقل است. بنابراین، می‌توان گفت که توسعه گردشگری با توجه به ایجاد رابطه با ابعاد توسعه روستایی نقش مهمی در توسعه اجتماعات محلی ایفا کرده است (جدول ۴).

جدول ۴: تحلیل واریانس عوامل تأثیرگذار در توسعه پایدار اجتماعات محلی

اشتباه معیار	ضریب تعیین تصحیح شده	ضریب تعیین	ضریب هم‌بستگی چندگانه
۲.۶۲۰۵	۰.۸۳۹	۰.۸۴۲	۰.۹۱۸

با بهره‌گیری از مدل رگرسیونی چندگانه توأم، عوامل و شاخص‌های تأثیرگذار در توسعه اجتماعات محلی در روستاهای هدف گردشگری استان زنجان مشخص شد. نتایج به دست آمده حکایت از آن دارد که از بین عوامل مؤثر در توسعه اجتماعات محلی در روستاهای هدف گردشگری توان‌های اقتصادی و اجتماعی در سطح ۹۹ درصد معنادار است (جدول ۵).

جدول ۵: تحلیل واریانس مبتنی بر وجود رابطه خطی بین عوامل تأثیرگذار در توسعه پایدار اجتماعات محلی

ابعاد	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره آزمون F	سطح معناداری
اثر رگرسیونی	۸۷۰۵.۸۶۸	۴	۲۱۷۶.۴۶۷	۳۱۶.۹۵۸	۰.۰۰۰
باقی‌مانده	۱۶۳۴.۲۸۸	۲۳۸	۰/۰۹۳	-	-
کل	۱۰۳۴۰.۱۵۶	۲۴۲	-	-	-

با نگاهی به مقادیر F ، روشن است که با یک واحد تغییر در انحراف معیار عوامل تأثیرگذار بر توسعه اجتماعات محلی از دیدگاه پاسخ‌گویان در روستاهای هدف گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، کالبدی، محیطی و نهادی به ترتیب به اندازه $0/۷۷۵$ ، $0/۱۷۶$ ، $0/۰۴۶$ ، $0/۰۵۷$ واحد تغییر در توسعه پایدار اجتماعات محلی در اثر گردشگری روستایی ایجاد خواهد شد (جدول ۶). از این رو توسعه گردشگری، با توجه به ارتباطاتی که با فعالیت‌های اقتصادی دارد، بیش‌ترین تأثیر را در شاخص‌های اقتصادی توسعه اجتماعات محلی برجای گذاشته است.

جدول ۶: ضرایب شدت روابط میان متغیرهای تأثیرگذار بر توسعه اجتماعات محلی

ابعاد	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده	T	سطح معنی‌داری
	B	خطای B			
عرض از مبدأ	۱.۴۳۰	۲.۰۱۶	بتا B	۰.۷۰۹	۰.۴۷۹
اقتصادی	۱۵.۴۰۹	۰.۵۹۴	۰.۷۷۵	۲۵.۹۲۷	۰.۰۰۰
اجتماعی - فرهنگی	۳.۰۸۰	۰.۵۹۴	۰.۱۷۶	۵.۱۸۸	۰.۰۰۰
کالبدی	۰.۵۷۸	۰.۴۰۷	۰.۰۴۶	۱.۴۲۰	۰.۱۵۷
محیطی	۰.۶۴۵	۰.۳۴۲	۰.۰۵۷	۱.۸۸۹	۰.۰۶۰

به‌منظور مقایسه آثار گردشگری بر جوامع محلی روستاهای مورد مطالعه (هشت روستای هدف گردشگری استان زنجان: حاجی‌سیران، شیت، درسجین، سوکهریز، ویر، گلابر، قانلی و علم‌کندی) از تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، با توجه به مقدار آماره F که برابر با ۱۶۴/۳۱۷ به‌دست آمده و همچنین در سطح اطمینان ۹۵ درصد تفاوت‌ها کاملاً معنادار گزارش شده است، می‌توان گفت که توسعه گردشگری روستایی توانسته آثار متفاوتی در روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه برجا گذارد (جدول ۷).

جدول ۷: نتایج آزمون تحلیل واریانس تفاوت ابعاد آثار گردشگری خانه‌های دوم بر اقتصاد خانوارهای روستایی

مؤلفه‌ها	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره آزمون F	سطح معناداری
واریانس بین گروه‌ها	۹۷/۷۸۴	۷	۹/۷۷۸	۱۶۴/۳۱۷	۰/۰۰۰
واریانس درون گروه‌ها	۱۶/۱۲۷	۲۳۵	۰/۰۶۰	-	-
کل واریانس	۱۱۳/۹۱۱	۲۴۲	-	-	-

دلیل تفاوت اثرگذاری گردشگری در بین روستاهای هدف مورد مطالعه در استان زنجان را می‌توان مواردی از قبیل محل استقرار روستا از نظر ناهمواری‌ها، تنوع جاذبه‌های گردشگری، فاصله از مراکز شهری، کیفیت دسترسی به روستا، بهره‌مندی از زیرساخت‌های عمومی و خدمات گردشگری، میزان شناخته‌شده بودن روستا و نظایر آن دانست. همان‌طور که جدول ۸ نشان می‌دهد، روستای شیت به‌علت معرفی بهتر توسط مسئولان محلی در قالب فیلم‌های کوتاه و تیزرهای تبلیغاتی و بیلبوردهای متعدد در شهر زنجان، قرارگیری در محور زنجان - تهم - آب‌بر، برگزاری جشنواره‌های متعدد مانند انار و گیلاس، برخورداری از جاذبه‌های تاریخی و طبیعی (کوهستان، رودخانه، باغات) و خدمات گردشگری در راه ارتباطی منتهی به روستا (از قبیل رستوران، اقامتگاه و...) با میانگین ۳/۹۴ در جایگاه اول قرار دارد. روستای درسجین در شهرستان ابهر نیز، با توجه به معرفی بهتر روستا از طریق انتخاب روستا به‌عنوان لوکیشن سریال‌های متعدد به زبان محلی، آداب‌وسنن محلی، گویش متفاوت با مردم استان، نزدیکی به شهر ابهر، تنوع جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی و کالبدی (سنگ‌فرش بودن کلیه معابر

روستا، زیباسازی معابر و میادین، معماری خاص خانه‌ها، باغات میوه و...، برگزاری سالانه جشنواره انگور و نظایر آن، با جذب گردشگران نقش مهمی در توسعه اجتماعی - اقتصادی روستا داشته و با میانگین ۳/۸۴ جایگاه دوم را در بین روستاهای مورد مطالعه دارد. روستای سوکهریز در شهرستان خرمدره، به علت استقرار در دامنه کوه‌های سلطانیه، نزدیکی به شهرهای ابهر و خرمدره، موقعیت ارتباطی مناسب، تنوع باغات و توسعه گردشگری مزرعه، مورد توجه گردشگران قرار گرفته و با مجموع میانگین ۳/۶۴ در ابعاد اقتصادی و اجتماعی و نیز کالبدی از دیدگاه پاسخ‌گویان به توسعه روستا کمک مؤثری کرده است.

جدول ۸: میانگین عددی به تفکیک روستاهای مورد مطالعه

روستاهای نمونه	نمونه آماری	میانگین	انحراف از میانگین	خطای استاندارد	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		حداقل	حداکثر
					پایین تر	بالا تر		
حاجی‌سیران	۳۰	۲/۵۷۶۹	۰/۱۴۳۴۴	۰/۰۲۶۱۹	۲/۵۲۳۴	۲/۶۳۰۵	۲/۳۱	۲/۷۹
شیت	۲۰	۳/۹۳۵۹	۰/۲۲۱۶۷	۰/۰۴۰۴۷	۳/۸۵۳۱	۴/۰۱۸۷	۳/۷۲	۴/۱۵
درسجین	۳۰	۳/۸۳۵۹	۰/۱۷۷۳۴	۰/۰۳۲۳۸	۳/۷۶۹۸	۳/۹۰۲۱	۳/۴۶	۴/۰۵
ویر	۵۰	۳/۴۳۵۹	۰/۳۲۸۵۱	۰/۸۴۸۲	۳/۲۵۴۰	۳/۶۱۷۸	۳/۱۸	۴/۰۳
سوکهریز	۴۰	۳/۶۴۱۰	۰/۴۱۲۳۵	۰/۰۷۵۲۸	۰/۴۸۷۱	۳/۷۹۵۰	۲/۹۷	۴/۲۱
گلابر	۵۰	۳/۴۰۵۰	۰/۲۲۰۹۲	۰/۰۴۰۳۳	۳/۳۲۲۶	۳/۴۸۷۶	۳/۱۳	۳/۸۵
قانلی	۱۰	۳/۰۳۵۹	۰/۱۷۱۶۸	۰/۰۴۴۳۳	۲/۹۴۰۸	۳/۱۳۱۰	۲/۸۲	۳/۱۸
علم‌کندی	۱۳	۲/۷۹۷۴	۰/۲۵۴۳۱	۰/۰۴۶۴۳	۲/۷۰۲۵	۲/۸۹۲۴	۲/۶۴	۳/۲۸
مجموع	۲۴۳	۳/۳۳۳۰	-	-	-	-	-	-

نتیجه‌گیری

گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از سیاست‌های کارآمد برای دستیابی به توسعه اجتماعی - اقتصادی و تجدید حیات مناطق روستایی مورد توجه است. به‌طوری‌که، از دیدگاه بسیاری از صاحب‌نظران و محققان، به‌عنوان منبع مؤثر درآمد و بهبود اشتغال مطرح است، به‌ویژه در مناطق حاشیه روستایی که در آن صنایع سنتی کشاورزی کاهش یافته است. گردشگری روستایی، با توجه به ماهیت پیچیده آن، در سال‌های اخیر سبب بروز تحولات اساسی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، ساختار کالبدی و زیست‌محیطی روستاهای هدف گردشگری استان زنجان شده است و تمامی این تحولات ایجادشده در ساختار و سبک زندگی ساکنان روستایی تأثیر داشته است. برای بررسی میزان این تأثیرات بر اجتماعات محلی در مسیر توسعه پایدار، از آزمون‌های t تک‌نمونه‌ای، رگرسیون و تحلیل واریانس یک‌طرفه بهره گرفته شده است.

نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای نشانگر مطلوب بودن و تأثیرگذاری مثبت گردشگری روستایی در شاخص‌های اقتصادی (۳.۵۸۶۸)، اجتماعی - فرهنگی (۳.۳۵۷۵) و کالبدی (۳.۶۵۳۵) است.

بدین ترتیب، گردشگری روستایی سبب ایجاد اشتغال در ابعاد کوچک، فروش محصولات باغی - دامی، معرفی روستاهای هدف گردشگری از طریق رسانه‌ها، شکل‌گیری مشارکت‌های مردمی در مسیر توسعه گردشگری روستایی و بهبود وضعیت معابر و بافت ساختمان‌های روستا شده است. در قسمت شاخص اجتماعی (ارزش‌های محلی) پایین‌ترین میانگین عددی را داشته است که مبین تأثیر منفی گردشگری روستایی بر ارزش‌های محلی جامعه روستایی است؛ با افزایش ورود گردشگران به روستا و توسعه آن، به مرور زمان سبک زندگی و آداب و رسوم منطقه روستایی تغییر کرده و فرهنگ اصیل روستایی کم‌رنگ شده است. شاخص زیست‌محیطی (۲.۸۶۶۷) در سطح نامطلوب قرار دارد و نشانگر تأثیر منفی گردشگری روستایی بر اجتماعات محلی است؛ گردشگری روستایی سبب تخریب محیط‌زیست و تغییرات کاربری شدید زمین‌های کشاورزی شده است. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات فاوست و اومبیا (2015) و آونلا و همکاران (2015) مطابقت دارد.

در مدل برازش رگرسیونی، ضریب تعیین برابر ۰/۸۴۲ و در سطح ۹۹ درصد معنادار بوده که نشان‌دهنده تأثیر مثبت گردشگری روستایی بر ابعاد متغیرهای مستقل تحقیق است. مقادیر β به ترتیب در ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، کالبدی، محیطی ۰/۷۷۵، ۰/۱۷۶، ۰/۰۴۶، ۰/۰۵۷ است. از این رو توسعه گردشگری، با توجه به ارتباطاتی که با فعالیت‌های اقتصادی دارد، بیش‌ترین تأثیر را در شاخص اقتصادی توسعه اجتماعات محلی بر جای گذاشته است. سرمایه‌گذاری، توجه سازمان‌های دولتی و مطرح‌شدن روستاهای هدف گردشگری در گذر زمان سبب بهبود و توسعه این مناطق شده است. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات کیم و جمال^۱ (2015)، میلی^۲ (2012)، مارجاوارا و نوردین^۳ (2011)، رومیانی و همکاران (۱۳۹۵)، رومیانی (۱۳۹۲)، عینالی و همکاران (۱۳۹۲)، رضوانی و همکاران (۱۳۹۰، ۱۳۹۱) مطابقت دارد.

برای مقایسه آثار گردشگری بر جوامع محلی روستاهای مورد مطالعه، از تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شده که آماره F ، برابر با ۱۶۴/۳۱۷، نشانگر معناداری ابعاد مختلف گردشگری بر جوامع محلی است. گردشگرپذیر بودن، رونق گرفتن مشاغل کوچک در روستا، بهبود وضعیت معیشت مردم و قدم گذاشتن در مسیر توسعه سبب ماندگاری جمعیت در روستاهای مورد مطالعه و مهاجرت معکوس در منطقه شده است. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات رضوانی و همکاران (۱۳۹۱) و مارجاوارا و نوردین (2011) مطابقت دارد. علاوه بر این، براساس یافته‌های حاصل از واریانس یک‌طرفه می‌توان به تفاوت آثار گردشگری در توسعه جوامع محلی روستایی اذعان کرد. به طوری که با توجه به مواردی از قبیل تأمین زیرساخت‌ها، دسترسی، ویژگی‌های جغرافیایی محل استقرار، معرفی روستا، فعالیت‌های مرتبط با گردشگری و نظایر آن می‌توان این تفاوت‌ها را تحلیل کرد. از این رو روستاهای شیت در شهرستان طارم (با میانگین ۳/۹۴)، درسجین در شهرستان ابهر (با میانگین ۳/۸۴) و سوکهریز در شهرستان خرمدره (با میانگین ۳/۶۴) بیش‌ترین تأثیر را از گردشگری در ابعاد مختلف توسعه به خود

1. Kim and Jamal

2. Mili

3. Marjavaara and Nordin

اختصاص داده‌اند.

در منطقه مورد مطالعه، پژوهشی در زمینه روستاهای هدف گردشگری انجام نشده است. پژوهش حاضر دارای ارزش علمی بالایی است و می‌توان از آن برای برنامه‌ریزی بهتر در مسیر توسعه گردشگری روستایی بهره برد. لذا پیشنهاد می‌شود، برای تقویت نقاط مثبت و به حداقل رساندن تأثیرات منفی گردشگری روستایی، اقدامات زیر در روستاهای گردشگری پذیر در اولویت قرار گیرد:

- مدیریت کاربری اراضی حاشیه روستا و ممانعت از تغییرات کاربری و دست‌اندازی غیرمشروع در منابع عمومی با هدف حفظ زیبایی‌های زیست‌محیطی؛

- تقویت زیرساخت‌های ارتباطی و خدماتی از قبیل بهسازی راه‌های روستایی و ارتقای سطح خدمات عمومی؛

- موافقت اصولی در تأسیس واحدهای صنعتی برای جذب سرمایه افراد خارج از روستا در بخش

گردشگری؛

- اعطای وام و تسهیلات کوتاه‌مدت برای توسعه کسب‌وکارهای مرتبط با گردشگری.

منابع

- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین، مهدوی، داوود و مهدی پورطاهری (۱۳۹۰). «فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری». فصل‌نامه پژوهش‌های روستایی، دوره یکم، شماره ۴، صص ۱-۱۴.
- جمعه‌پور، محمود و احمدی، شکوفه (۱۳۹۰). «تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای یرغان، شهرستان ساوجبلاغ)». پژوهش‌های روستایی، بهار ۹۰، سال دوم، شماره یکم.
- خشنود، عفت، مهدوی حاجیلویی، مسعود و قادری، اسماعیل (۱۳۹۶). «تأثیر گردشگری خانه‌های دوم بر اقتصاد روستایی دهستان ابرشویه در شهرستان دماوند». فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، شماره ۲۲، صص ۱-۱۶.
- رضوانی، محمدرضا و بیات، ناصر (۱۳۹۳). «تحلیل جایگاه گردشگری روستایی در برنامه‌های کلان توسعه کشور (با تأکید بر برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ملی)». مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال سوم، شماره ۹، صص ۱۱-۳۰.
- رضوانی، محمدرضا، بدری، سید علی، سپهوند، فرخنده و اکبریان رونیزی، سعیدرضا (۱۳۹۱). «گردشگری خانه‌های دوم و اثر آن بر بهبود کیفیت زندگی ساکنان روستایی (مطالعه موردی: بخش رودبار قصران، شهرستان شمیرانات)». مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۴ (۱۳)، صص ۲۳-۴۰.
- رضوانی، محمدرضا، اکبریان رونیزی، سعیدرضا، افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین، عبدالرضا و سیدعلی بدری، سیدعلی (۱۳۹۰). «تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه در نواحی روستایی با رویکرد توسعه پایدار، مورد: شهرستان شمیرانات». فصل‌نامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۲، شماره ۴، صص ۳۵-۶۲.
- رومیانی، احمد (۱۳۹۲). «ارزیابی نقش جریان سرمایه‌های شهری - روستایی در توسعه پایدار گردشگری، مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر - شهرستان بوئین‌زهرا». پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان.
- رومیانی، احمد، عینالی، جمشید، هادی‌پور، مرضیه و حجی‌پور، محمد (۱۳۹۵). «برآورد و سنجش رابطه اثرگذاری گردشگری با کاهش فقر در مناطق روستایی، مطالعه موردی: روستاهای چنگوره و اسماعیل‌آباد - شهرستان آوج». فصل‌نامه فضای گردشگری، ۴ (۲۰)، صص ۸۱-۹۸.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان، سال‌نامه آماری استان زنجان، ۱۳۹۵.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۹۵). قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، تهران.
- سیر، رضا، احمدیان، محمدعلی، جعفری، حمید و علیزاده، کتابیون (۱۳۹۶). «نقش گردشگری در اشتغال‌زایی مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان فیروزکوه». فصل‌نامه جغرافیا، شماره ۵۵، صص ۱۱۹-۱۳۰.
- شبییری، محمد (۱۳۹۳). «حفاظت از محیط‌زیست در برابر توسعه گردشگری ناپایدار (مطالعه موردی: منطقه دربند تهران)». مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۳۳-۴۸.
- شماعی، علی و موسی‌وند، جعفر (۱۳۹۰). «سطح‌بندی شهرستان‌های استان اصفهان از لحاظ زیرساخت‌های گردشگری با استفاده از مدل AHP و TOPSIS». مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۳ (۱۰)،

صص ۲۳-۴۰.

- صالح پور، شمسی، اسماعیل زاده، حسن و کریمی، خدیجه (۱۳۹۵). «تأثیرات متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه اجتماعات محلی، شهرستان نقده». *فضای گردشگری ملایر*، دوره ۶، شماره ۲۱.
- صدیایی، سیداسکندر، خسروی نژاد، محبوبه و کیانی، صدیقه (۱۳۸۹). «تأثیر خانه‌های دوم بر توسعه منطقه باغ بهادران شهرستان لنجان». *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۱ (۴)، ۱۹-۳۶.
- طالب، مهدی، بخشی‌زاده، حسن و میرزایی، حسین (۱۳۸۷). «مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران». *روستا و توسعه*، شماره ۴، صص ۲۵-۵۵.
- عنابستانی، علی‌اکبر، سعیدی، عباس و درویشی، حسن (۱۳۹۱). «بررسی آثار اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی از دیدگاه گردشگران و روستائیان (مطالعه موردی: دشت ارژن فارس)». *مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی*، سال دوم، شماره دوم.
- عنابستانی، علی‌اکبر (۱۳۸۸). «بررسی آثار کالبدی خانه‌های دوم بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی، (مورد: روستاهای بیلاقی شهر مشهد)». *فصلنامه روستا و توسعه*، شماره ۴، صص ۱۴۹-۱۶۶.
- عینالی، جمشید (۱۳۹۳). «ارزیابی نقش گردشگری خانه‌های دوم در تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی، مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر - شهرستان آوج». *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، سال ۳، شماره ۵، صص ۹۶-۱۰۸.
- عینالی، جمشید، فراهانی، حسین و رومیانی، احمد (۱۳۹۲). «ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه گردشگری روستایی با تأکید بر خانه‌های دوم، مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر - شهرستان بوئین‌زهر». *فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری*، ۲ (۶)، ۷۶-۵۲.
- عینالی، جمشید و رومیانی، احمد (۱۳۹۴). «تحلیلی بر اثرات گردشگری خانه‌های دوم در مناطق روستایی، مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر - شهرستان بوئین‌زهر». *فصلنامه فضای جغرافیایی / اهر*، ۱۵ (۴۹)، ۱۱۵-۱۳۶.
- عینالی، جمشید، عباسی، فریبا و شاهسوند اینانلو، سعید (۱۳۹۵). «ارزیابی اثرات گردشگری خانه‌های دوم بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: روستای پنبه‌جوق، شهرستان ایجرود)». همایش توسعه پایدار گردشگری از تئوری تا عمل با رویکرد توسعه پایدار.
- فیروزنیا، قدیر، افتخاری، رکن‌الدین عبدالرضا و ولی‌خانی، محبوبه (۱۳۹۰). «پیامدهای گسترش ویلاسازی (خانه‌های دوم) در نواحی روستایی: دهستان تارود شهرستان دماوند». *جغرافیا (فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران)*، سال نهم، شماره ۳، زمستان ۱۳۹۰، صص ۱۴۹-۱۷۰.
- قاسمی، مریم، کامرانی‌فر، حدیث و حیاتی، سلمان (۱۳۹۴). «شناسایی راهبردهای مطلوب توسعه گردشگری فرهنگی در نواحی روستایی با تلفیق مدل‌های برنامه‌ریزی راهبردی و شبکه عصبی مصنوعی». *پژوهش‌های روستایی*، دوره ۶، شماره ۳، صص ۵۶۷-۵۹۲.
- قربانی‌نیا، زهرا، نیک‌زاد، وحید و صالحی، اسماعیل (۱۳۹۴). «ارزیابی اثرات زیست‌محیطی پروژه‌های گردشگری (مطالعه موردی: منطقه گردشگری اوان)». *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، سال چهارم، شماره ۱۳۳، صص ۱۴۷-۱۶۷.
- قدیری معصوم، مجتبی، استعلاجی، علیرضا و پاژکی، معصومه (۱۳۸۹). *گردشگری پایدار (روستایی و عشایر)*. انتشارات دانشگاه تهران.

- کروبی، مهدی و بذرافشان، شیما (۱۳۹۴). «توسعه گردشگری و تغییر الگوهای فرهنگی در نواحی روستایی (مورد مطالعه: روستای آسیابسر، شهرستان بهشهر، استان مازنداران)». *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، دوره هشتم، شماره ۲، صص ۷۳-۹۴.
- لطیفی، سمیه، نادری مهدیی، کریم، زلیخایی سیار، لیلا (۱۳۹۲). «موانع مؤثر بر توسعه فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی همدان (با تأکید بر روستاهای هدف گردشگری)». *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای* ۳ شماره ۹، صص ۷۷-۸۷.
- محمدزاده پرویز پناهی، حسین و صمدزاد، سعیده (۱۳۹۶). «تبیین عوامل مؤثر بر سطح حمایت ساکنان شهر تبریز از توسعه گردشگری (با تأکید بر ابعاد اجتماعی - فرهنگی)». *فصلنامه گردشگری و توسعه*، سال ششم، شماره ۱۰، صص ۶۳-۷۷.
- مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۲). *چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴*، بخش دوم: متن سند نهائی چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن و کاتب ازگمی، زهرا (۱۳۹۶). «پیامدهای اقتصادی توسعه فعالیت‌های گردشگری روستایی در شهرستان بندرانزلی، مورد: دهستان لیچارکی حسن‌رود». *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، شماره ۲۱، صص ۱-۱۶.

- Ahmed, I. & Jahan, N. (2013). Rural Tourism-Prospects in Rustic Bengal. *European Journal of Business and Management*, ISSN, 2222-1905.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C., & Vogt, C. A. (2005). Residents' perceptions of community tourism impacts. *Annals of tourism research*, 32(4), 1056-1076.
- Brida, J. G., Pereyra, J. S., & Devesa, M. J. S. (2008). Evaluating the contribution of tourism to economic growth. *Anatolia*, 19(2), 351-357.
- Briedenhann, J. & Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas vibrant hope or impossible dream? *Tour. Manag.* 25, 71-79.
- Boukas, N. & Ziakas, V. (2013). Impacts of the global economic crisis on Cyprus tourism and policy responses. *International Journal of Tourism Research*, 15(4), 329-345.
- Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528-546.
- Crouch, D. (2006). *Tourism, consumption and rurality*. Handbook of rural studies, 355-364.
- Deller, S. (2010). Rural poverty, tourism and spatial heterogeneity. *Annals of Tourism Research*, 37(1), 180-205.
- Drăgulănescu, I. V. & Druțu, M. (2012). Rural tourism for local economic development. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 2(1), 196-203.
- Dwyer, L., Edwards, D., Mistilis, N., Roman, C. & Scott, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism management*, 30(1), 63-74.
- Dyer, P., Gursoy, D., Sharma, B. & Carter, J. (2007). Structural modeling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia. *Tourism Management*, 28: 409-422.
- Festus, I. A. & Omoboye, I. F. (2015). Rural Tourism in Ekiti State, Nigeria: Issues,

- Trajectories, Opportunities Entrepreneurship and Implications for Rural Business Development. *American Journal of Tourism Management*, 4(1), 18-25.
- Figueiredo, E., Kastenholz, E., Eusébio, M. C., Gomes, M. C., Carneiro, M. J., Baptista, P. & Valente, S. (2011). *O Rural Plural—olhar o presente, imaginar o futuro*. Castro Verde-Alentejo, 100.
- Gallent, N., Mace, A., and Tewdwr-Jones, M. (2005). *Second homes: European perspectives and UK policies*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Giannakis, E. (2014). The role of rural tourism on the development of rural areas: the Case of Cyprus. *Romanian Journal of Regional Science*, 8(1).
- Gjorgievski, M., Gramatnikovski, S. & Nakovski, D. (2013). Geographic positioning as a determination of tourism development of Gevgelija region. *UTMS Journal of Economics*, 4(1), 61.
- Goncalves, O. (2013). Efficiency and productivity of French ski resorts. *Tourism Management*, 36, 650–657.
- Gugushvili, T., Salukvadze, G. & Salukvadze, J. (2017). Fragmented development: Tourism-driven economic changes in Kazbegi, Georgia. *Annals of Agrarian Science*, 15(1), 49-54.
- Hall, C. M. & Müller, D. K. (Eds.) (2004). *Tourism, mobility, and second homes: between elite landscape and common ground* (Vol. 15). Channel View Publications.
- Hall, C. M., Müller, D. K. & Keen, D. (2001, September). Second homes in rural areas: blessing or curse? revisited. In conference New Directions in Managing Rural Tourism and Leisure: Local Impacts, Global Trends, SAC Auchincruive, Ayrshire, Scotland, UK.
- International Labour Organization. (2018). Sustainable Tourism – A Catalyst for Inclusive Socio-economic Development and Poverty Reduction in Rural Areas, Genève, Switzerland.
- Ionela, G. P., Constantin, B. M. & Dogaru, L. D. (2015). Advantages and limits for tourism development in rural area (Case Study Ampoi and Mureş Valleys). *Procedia Economics and Finance*, 32, 1050-1059.
- Jay, W. and Scott, B. (2011) *Essential Environmental*. San Francisco, Pearson.
- Jovanović Tončev, M. (2016). The Importance of Sustainable Rural Tourism Development in Serbia. In Sinteza 2016-International Scientific Conference on ICT and E-Business Related Research (pp. 575-581). Singidunum University.
- Jucan, C. N. & Jucan, M. S. (2013). Travel and tourism as a driver of economic recovery. *Procedia Economics and Finance*, 6, 81-88.
- Kastenholz, E., Carneiro, M. J., Marques, C. P. & Lima, J. (2012). Understanding and managing the rural tourism experience—The case of a historical village in Portugal. *Tourism Management Perspectives*, 4, 207-214.
- Kim, S. & Jamal, T. (2015). The co-evolution of rural tourism and sustainable rural development in Hongdong, Korea: complexity, conflict and local response. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(89), 1363-1385
- Li, K. X., Jin, M. & Shi, W. (2017). Tourism as an important impetus to promoting economic growth: A critical review. *Tourism Management Perspectives*, Volume 26, Pages 135-142.
- Mahmoudi, B., Haghsetan, A. & Maleki, R. (2011). Investigation of obstacles and strategies of rural tourism development using SWOT Matrix. *Journal of Sustainable Development*, 4(2), 136.
- Marjavaara, R. & Nordin, U. (2010). What about social capital in a mobile world? The impact of second home tourism on the development of associations in the Stockholm archipelago, Nordic Rural Futures: pressures and possibilities, Research conference

- on the future of Nordic rural areas, May 3–5-2010, Uppsala, Sweden, Book of Abstracts.
- Melichová, K. & Majstríková, L. (2017). Is Rural Tourism a Perspective Driver of Development of Rural Municipalities? – The Case of Slovak Republic, Vol. 14, Issue 1, Pp 1-6. DOI: <https://doi.org/10.1515/aree-2017-0001>
- Meng, X. (2014). Is a tourism subsidy the best response to the global financial crisis? A short-run CGE simulation for Singapore. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(3), 325–341.
- Mili, N. (2012). Rural Tourism Development: An Overview of Tourism in the Tipam Phakey Village of Naharkatia in Dibrugarh District, Assam (India). *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2(12.1-3).
- Moh'd, I. S. (2016). The roles of tourism industry in socio-econoc development of Zanzibar: a case study of Zanzibar town (Doctoral dissertation, Mzumbe University).
- Mowforth, M. & Munt, I. (2015). *Tourism and sustainability: Development, globalisation and new tourism in the third world*. Routledge.
- Nagaraju, L. G. & Chandrashekar, B. (2014). Rural Tourism and Rural Development in India. *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS)*, 2014, Vol 1, No.6, 42-48.
- Nemirschi, N. & Craciun, A. (2010). Entrepreneurship and tourism development in rural areas: case of Romania. *Romanian Economic and Business Review*, 5(1), 138.
- Norris, M. & Winston, N. (2007, June). Second homes in scenic rural areas of Ireland: Preliminary results from a study of social, economic and environmental impacts. In *European Network for Housing Research (ENHR) International Conference on Sustainable Urban Areas* (pp. 25-28).
- Nusser, B. (2005), Rural Tourism in Morocco The Community – Based Project in the South-Moroccan Village of Timidarte, University of Applied Sciences Eberswalde, Eberswalde, Germany.
- OECD, (2012). Promoting Growth in All Regions: Lessons from across the across the OECD.
- Okech. R. haghiri, M. and George, B. (2012), rural tourism as a sustainable development alternative: an analysis with special reference to luanda, Kenya, special issue: sustainability, tourism & environment in the shift of a millennium: a peripheral view.
- Oriade, A. & Robinson, P. (Eds.). (2017). *Rural Tourism and Enterprise: Management, Marketing and Sustainability*. CABI.
- Peng, B. (2006). A Model of Veblenian Growth. *Topics in Macroeconomics*, 6(1), 1-23.
- Petrović, M. D., Vujko, A., Gajić, T., Vuković, D. B., Radovanović, M., Jovanović, J. M. & Vuković, N. (2017). Tourism as an Approach to Sustainable Rural Development in Post-Socialist Countries: A Comparative Study of Serbia and Slovenia. *Sustainability*, 10(1), 54.
- Ramjit, M. (2015). Sustainable regional development through rural tourism in Jammu and Kashmir, *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure* Vol. 4 (2) - (2015). ISSN: 2223-814X. [http://: www.ajhtl.com](http://www.ajhtl.com)
- Regmi, N. (2016). Rural Tourism in Nepal: Development and Sustainability, A Case Study of Parbat District, Nepal, Bachelor's Thesis Centria University of Applied Sciences, Degree Programme in Tourism, Talonpojankatu 2, 67100 Kokkola, Finland.
- Richardson, R. B. (2010). *The contribution of tourism to economic growth and food security*. Mali: Office of Economic Growth, USAID Mali-Accelerated economic growth team.
- Saner, R., Yiu, L. & Filadoro, M. (2015). Tourism Development in Least Developed

- Countries: Challenges and Opportunities. In *Handbook of Research on Global Hospitality and Tourism Management* (pp. 229-255). IGI Global.
- Scheyvens, R. (2007). Exploring the tourism-poverty nexus. *Current Issues in Tourism*, 10(2-3), 231-254.
- Seidl, A., Guillano, F. & Pratt, L. (2006). Cruise tourism and community economic development in Central America and the Caribbean: the case of Costa Rica, *Pasos 4*, 213-224.
- Sharpley, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus. *Tourism management*, 23(3), 233-244.
- Telfer, D. Sharpley, R. (2008), *Tourism and Development in the Developing World*, Routledge,
- Wang, X. (2006). *The second home phenomenon in Haikou, China*. University of Waterloo, Ontario, Canada.
- World Bank (2015), *Strategic Environmental, Social and Cultural Heritage Assessment: Executive Summary*, World Bank, 2015.